

Министерство образования и науки, молодежи и спорта Украины

**Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова
Кафедра истории Древнего мира и Средних веков**

**Одесский археологический музей
Национальной академии наук Украины**

**Отдел археологии Северо-Западного Причерноморья
Национальной академии наук Украины**

ДРЕВНЕЕ ПРИЧЕРНОМОРЬЕ

Выпуск X

Одесса

ФЛП «А.С. Фридман»

2013

ББК 63.3(237Ук.7)

Д 73

УДК 902/904

Рекомендовано к печати Ученым советом исторического факультета Одесского национального университета имени И.И. Мечникова.
Протокол № 6 від 26 лютого 2013 р.

Древнее Причерноморье. Выпуск X / Глав. ред. И.В. Немченко. – Одесса: ФЛП «А.С. Фридман», 2013. – 654 с.

Сборник «Древнее Причерноморье» составлен на основании материалов X Чтений памяти профессора П.О. Карышковского, международной конференции, которая состоялась в ОНУ имени И.И. Мечникова 11-13 марта 2013 г. Выпуск включает статьи по проблемам нумизматики, истории и археологии Северного Причерноморья, античной и средневековой истории, византиноведения, истории Европы раннего нового времени, историографии и т.д.

Редакционная коллегия:

Немченко И.В. – к.и.н., зав. кафедрой истории Древнего мира и Средних веков
ОНУ имени И.И. Мечникова, главный редактор

Демин О.Б. – д.и.н., зав. кафедрой новой и новейшей истории ОНУ имени И.И. Мечникова

Дзиговский А.Н. – д.и.н., профессор кафедры археологии и этнологии Украины
ОНУ имени И.И. Мечникова

Кушнир В.Г. – к.и.н., декан исторического факультета ОНУ имени И.И. Мечникова

Луговой О.М. – к.и.н., доцент кафедры истории Древнего мира и Средних веков
ОНУ имени И.И. Мечникова, технический редактор

Избаш-Гоцкан Т.А. – к.и.н., доцент кафедры истории Древнего мира и Средних веков
ОНУ имени И.И. Мечникова

Охотников С.Б. – к.и.н., зам. директора Одесского археологического музея НАНУ

Руссев Н.Д. – д.и.н., проф. Высшей антропологической школы (Кишинев, Молдова)

Самойлова Т.Л. – к.и.н., зав. Отделом археологии Северо-Западного Причерноморья НАНУ

Смынтына Е.В. – д.и.н., зав. кафедрой археологии и этнологии Украины
ОНУ имени И.И. Мечникова

Рецензенты:

Брумяк И.В. – д.и.н., директор Одесского археологического музея НАНУ

Сорочан С.Б. – д.и.н., зав. кафедрой истории Древнего мира и Средних веков Харьковского
национального университета имени В.Н. Каразина

Издание осуществлено при финансовой помощи Владимира Владимировича Левчука и Владимира Алексеевича Крава.

ISBN 978-966-96181-10-9

© Кафедра истории Древнего мира и Средних веков
ОНУ имени И.И. Мечникова, 2013

Я.В. Денисенко (Варшава, Польща)
ІНВЕНТАРІ КОРЕЦЬКОГО ЗАМКУ 1696 ТА 1747 рр.

Прикметним зразком застосування бастіонної системи на теренах Волинського воєводства був Корецький замок, збудований в XV ст. Він розташований на пагорбі над р. Корчик, на місці, де річка утворює високий мис, що видається на захід, «із невеликим майданом нагорі»¹. Заснований на цьому місці ще князями Острозькими дерев'яний замок волинський воєвода Богуш Корецький у першій половині XVI ст. зміцнив мурами². Ця нерегулярної форми конструкція була обведена земляним валом і ровом, що наповнювався водою із річки³. Згідно з інвентарем 1696 р., замок являв собою неправильний прямокутник з трьома вежами на оборонних стінах, що відповідають рельєфу пагорба. Над в'їздом була триярусна надбрамна вежа, до якої вів трипілонний чотириарковий міст. Палацові будови розташовувалися симетрично до надбрамної вежі, а їх зовнішні стіни були оборонними. Декор споруд вирішений у формах раннього бароко⁴. В 1780 р. замок реконструйовано під князівський палацовий комплекс. Про побудову палацу «пруської роботи» згадується в тексті інвентаря 1747 р., коли споруда була в процесі зведення⁵. В 1832 р. палацово-замковий комплекс серйозно постраждав під час великої пожежі і «відтоді більше не відбудовувався»⁶. До наших днів збереглися лише надбрамна вежа, міст і частина оборонних стін⁷.

Корецький замок становив центр волості. Згідно з інвентарем 1696 р., до неї належали міста Старий і Новий Корець (нині – м. Корець Рівненської області), передмістя Жадківка, міста Старий і Новий Мерчі, села Бабин і Головниця, а також фільварок на Углі, але, вочевидь, до складу волості входило більше населених пунктів, які в даному інвентарі не зазначені⁸. У Старому Корці було 177 підданих, серед яких 2 волочних, 59 півволочних, 45 четвертинників і 71 пляцовий. Піддані передмістя Жадківка мали возити дрова на замок, серед яких було 7 півволочних і 4 четвертинники, 3 слобожани та 49 євреїв. В Старому Мерчі було 2 слобожани та 16 шляхетських дворів. Варто зазначити, що піддані цього міста мали ремонтувати палі й паркан фортеці, а також робити «всяку поправу»⁹. В Новому Мерчі серед підданих було 8 четвертинників, 10 волочних, 97 півволочних та 32 пляцових, які мали наглядати за «забором замковим»¹⁰ і палями, а також давати дерево на замок. Під містом були два млини, кожний мельник мав давати два мішки борошна на замок. В селі Бабин серед підданих було 17 четвертинників і 3 волочних. В селі Головниця було 10 четвертинників і 8 городників. Кожен підданий із цих сіл мав давати по 2 злотих і 15 грошей, а на замок вони повинні виконувати будь-яку повинність. В цьому населеному пункті також проживали 11 замкових слуг, що платять чинш, розмір якого не вказано, а

також виконуються такі самі повинності, як і інші. Згідно з інвентарем Корецького замку 1747 р., до складу волості входили міста Старий і Новий Корець, фільварок на Углі, передмістя Ухол, Острівець і Зарове¹¹. Очевидно, що до складу волості входило більша кількість населених пунктів, оскільки в інвентарі 1696 р. вказано більше поселень, але в даному інвентарі вони не зазначені. На жаль, в документі відсутня інформація про податки та повинності підданих. В тексті інвентаря згадано 6 млинів, 2 ставки та лісопилку, що були розташовані біля Нового Корця на р. Корчик¹².

Першим власником Корця був князь Федір Данилович Острозький (1360-1446) – луцький староста у 1386-1392 рр.¹³ Серед наступних володарів цього міста найвідомішими були князь Богуш Федорович Корецький (1510-1576) – староста житомирський (1539-1548), брацлавський і вінницький (1548-1576), луцький (1560-1576)¹⁴, та його онук князь Самійло Юхимович Корецький (1586-1622), що брав участь у походах на Московське царство на початку XVII ст.¹⁵. Останнім представником роду Корецьких був небіж Самійла робчицький староста князь Самуель-Кароль (1621-1651)¹⁶, який брав участь у спробах придушити Українську революцію середини XVII ст. Після цього Корець перейшов до Чорторийських, які в другій половині XVII ст. зробили капітальний ремонт споруди. У 1780 р. її перебудовано під палац на кошти князя Юзефа Чорторийського. 1832 року замок-палац згорів і відтоді в ньому не проводилося жодної реконструкції¹⁷. Задовго до цієї сумної події замок втратив своє значення резиденції; його занепад можна пов'язати зі згасанням в 1651 р. роду Корецьких. Наступні власники, князі Чорторийські, мали іншу резиденцію, а тому не сильно переймалися долею споруди.

Згідно з інвентарем 1696 р., твердиня являла собою модернізований старий замок. Корець був доволі непогано укріплений, оскільки знаходився на теренах, що входили до поля ураження під час татарських набігів. Житлом слугував двоповерховий замок-донжон - «мурована ізба»¹⁸. Про точну кількість кімнат у житловій споруді замку можна дізнатися з тексту інвентаря 1747 р. Так, на першому поверсі була одна велика кімната¹⁹, а на другому – дві²⁰, що, очевидно, використовувалися в якості помешкань для прийому гостей і князівських покоїв. На той час ще продовжувалося будівництво палацу «пруської роботи»²¹, який, як ми знаємо, було остаточно збудовано в 1780 р. Під житловою спорудою знаходився склеп, в якому зберігалося князівське майно. Окремо були розташовані пекарня та кухня, які також використовувалися як помешкання «для челяді»²². В наступній будівлі на території дитинця були спіжарня, склеп та пивниця²³. Окрім цього, на подвір'ї знаходилася

церква, під якою були два склепи²⁴. Обабіч культової споруди розташовувалися стайні для коней.

Отже, можна зробити висновок, що Корецький замок було розміщено з врахуванням особливостей ландшафту. Дана оборонна споруда знаходилася на межі зандрової і лісової зони, на межі Полісся і чорноземної Волині. Оскільки значна кількість волинських замків знаходилася при містах, то оборонні споруди також простягалися смугою на межі між Поліссям і лісостепом, утворюючи фортифікаційний пас, спрямований на стримування нападів татар із південного сходу. Корецький замок був другим за площею (після Острозького) серед приватновласницьких замків Волинського воєводства даного періоду. Щодо місцевості, на якій була зведена дана оборонна споруда, то можна зробити висновок, що вона знаходилася на пагорбі, оскільки завдяки цьому існувала можливість оглядати навколишні землі й швидко реагувати в разі нападу неприятеля. Варто зазначити, що вже в середині XVII ст. замки Волинського воєводства мали переважно бастионні башти, що спричинилося поширенням на східні терени Речі Посполитої старої голландської системи укріплень. Її вплив можна побачити, зокрема, і в Корецькому замку. Окрім цього, забезпечення ресурсами для утримання залози великою мірою залежало від розміру володінь і чисельності підданих, які проживали в околиці Корця, платили податки на оснащення оборонної споруди, несли на ній варту й в разі потреби здійснювали основні ремонтні роботи.

Нижче наводимо фрагменти текстів інвентарів Корецької волості 1696 та Корецького ключа 1747 рр., написаних польською мовою, що стосуються безпосередньо замку, зберігаючи при цьому всі особливості документів. Дана публікація дає змогу дослідити стан Корецького замку в кінці XVII – в середині XVIII ст., розширити джерельну базу та закласти підвалини для подальших досліджень з даної проблематики.

Додаток 1. Фрагмент інвентаря Корецької волості 1696 року: замок

Oblata inwentarza Miasta Korza i wsiow do niego należących. Roku tysiąc sześćset dziewięćdziesiąt szóstego miesiąca juny dwudziestego dnia.

Zamek Korecki na skale. Wchodząc do zamku z mostu iest brama murowana nienakryta, mor w niey porysowany potrzebuie nakrycia. Podle bramy w dziedzincu zamkowym; po prawey ręce izdebka na gurze murowana o trzech oknach z podłogą y piecem białym starym. Drzwi do sionki y do izby dwoie na zawiasach żelaznych z wrzecądzami klamką iedną y skoblami żelaznemi, pod tą izdebką sklep murowany, drzwi do niego dębowe z skoblami y wrzecądzem żelaznemi (sic!), podle tey izdebki piekarnia z drzewa budowana

dla czeladzi w ktorej kuchnia iest dla gotowania; w Bramie wrota z tarcic na kunie y biegunie żelaznych, fortka w tych wrotach małego (sic!) na zawiasach. Wrecądze u wrot y fortki są z skoblami żelazne; z drugiey strony Bramy, po lewey ręce, izdebka mała dolna z drzewa przy murze przybudowana; przy tey izdebce zrąb dolny; na drugą izdebkę pusty, w nim sklep murowany ze drzwiami. Przy wrąbie tym izba murowana na gorco po schodach, do ktorej drzwi na zawiasach z wrecądzem y skoblami żelaznymi, okna trzy, piec stary, połup niedobry. Pod tą izbą spizarnia murowana ze drzwiami y wrecądzem. Pod spizarnią piwnica z szyją murowaną y drzwiami z zamknięciem.

Tamze niedaleko cerkiew murowana Z martwych // [арк. 74] wstania Panskiego, pod cerkwią sklepow dwa murowanych pustych, nieopodal tey cerkwie izba drewniana z komorą bez okien, piec w niey y pokrycie niedobre, od tey izby ku piekarni staien wielkich dwie słomą pokryte.

Sam zamek od Bramy z obu stron mneysza połowa murowany, ostatek od nowego miasta polami ostawiony.

Cały przygroddek przed zamkiem polami także ostawiony. Brama w nim drewniana pokryta. W tym przygrodku cerkiew druga pod tytulem Panny Naswięzey (!). Przed przygrodkiem ku miastu Cerkiew Świętego Mikołai.

[...]

ЦДІАК України. – Ф. 25, оп. 1, спр. 439, арк. 73-87 зв.

Додаток 2. Фрагмент інвентаря Корецького ключа 1747 року: замок

Inwentarz Dobr Koreckich y Chodkiewiczowskich przez urzędy kondescensoryalne na kondescensyi Dekretami Trybunalskimi dwoma.

Roku Tysiąc Siedmset Czterdziestego, Miesiąca February Trzeciego dnia, w miescie Korcu agituiący się in Ordine do przyszłego między sukcesorow Marcybelli, Izabelli y Lawinij, Xiężniczek Koreckich na Trzy części Podziału od dobr Miasta Korca iako pryncypalnych.

Dnia Dwudziestego Drugiego February, Roku tegoż Tysiąc Siedmset Czterdziestego Siodmego, zaczęty y spisany.

Opisanie Zamku Koreckiego, Folwarku, tudziez y wszelkich Budynkow, iako też Młynow y Browaru.

Wiedzając z Miasta Most z poręczami na słupach z Kamieni murowanych Osmiu, z Mostu Brama murowana wysoka z Kamieni od dołu o oknach siedmiu, a drugie Piętro o oknach dwunastu żadnego Przykrycia, ani Przepierzenia nie mająca, tylko mur stoi, w niey wrota pojedynkowe na Biegunach z kuną żelazną wileką iedną z probojem iednym, y zaszczepką łańcuchową. W tey Bramie dla warty Komora przystawiona. Izba z drzewa sosnowego okrągłego, do niey wchodząc drzwi na Biegunach z Zasuwką drewnianą do Sionek, a do Izby po prawey ręce Drzwi stolarską robotą stare na Zawiasach żelaznych z zaszczepką y Skoblami dwiema, a ze szrodka z

skoblami dwiema bez haczyków, w tej Izbie okien dwie w drewno oprawnych starych, jedno całe, a drugie natłuczone, Piec Kahlowy biały z kominkiem z gliny lepionym, bez podłogi. Połap z deszczek, z izdebki drzwi zabite na biegunie. Drugie drzewo do Bramy wychodzące także na biegunach gdzie się węgle do Kuchni składają. Po prawej ręce do Bramy Rezydencyja także Murem od Bramy prowadzona, do której schody na górę y Przyganiek o Słupach dwóch Wchodząc z Ganku drzwi do Sionek na Zawiasach żelaznych z klamką y Skoblami, y Zaszczepką ręczną żelazną ze środka Skoblikami dwiema bez haczyka. Piec biały kahlowy z kominkiem murowanym, Podłoga z dyłow, Połap z Tarcie, Ław dwie okien w ołow dwie oprawnych na Zawiasach z haczykami y skoblami żelaznymi. Tamże szafa mała Stolarską robotą z wierzchu z drzewiczkami jednymi w kratę iako y ze wrodu po dwie przegrod mająca na Zawiasach żelaznych z Skoblami //Аркыш I 36.// z skoblami y haczkami żelaznymi. Z tej Alkierz z drzewa przybudowany do muru, do którego drzwi Sosnowe Stolarską robotą na Zawiasach żelaznych z zaszczepką, haczkami y skoblikami czterema Żelaznymi, Podłoga y Połap z tarcic, okien dwie w ołow bez kwatery jedney z Zawiasami, okiennice ze środka. Ta jest Rezydencyja cała gontami pokryta. Pod tą Rezydencyją sochow dwa murowanych, do których drzwi jedne na Zawiasach z zaszczepką y Skoblami żelaznymi. Przy tej że Rezydencyi y Sochach na dole szpizarnia z drzewa sosnowego w kostkę, okien dwie w drewno, bez kwatery reparacyi potrzebujące, Drzwi na Zawiasach żelaznych z zaszczepką y skoblami. Z tej szpizarni komora bez drzwi, o oknie jednym bez skła, tarcica w niej wisząca. Za tym Budowaniem Wozownia, do której wrota podwojne z kuną żelazną Dranicami pobita. Z wozowni idąc na samym dole drugiej strony Kuchnia nowa murem Pruskim w cegle murowana, do której z dziedzinca schody na doł dębowe, kuchnia w posrodku murowana, y komin murowany na dach wyprowadzony na czterech słupach, we środku okien cztery w drewno oprawnych. Po lewej ręce: Izba kuchenna, do której wchodząc Drzwi Sosnowe na zawiasach żelaznych z klamką y rączką żelazną. W tej że Piec Piekarski z kaminem murowanym osobliwie na dach wyprowadzonym. Piec z kahlów prostych białych okien Trzy. Połap z Tarcic, z Izby Szpizarnia druga bez drzwi, w której okien dwie w drewno, wychodząc z kuchni na tył drzwi na zawiasach z klamką żelazną. Ta Kuchnia wszystka gontami pobita. Z kuchni na Dziedziniec Rezydencyja Panska, do której wchodząc Szulerauzow (sic!) przede drzwiami dwa, wchodząc do sieni drzwi na zawiasach żelaznych z Klamką y rączką żelazną nade drzewami okno w ołow. Z sieni po prawej ręce Izba stołowa do której drzwi stolarską robotą na zawiasach żelaznych z zaszczepką y skoblami, w tej Izbie okien pięć w ołow oprawnych. Piec z kahlów zielonych, z izby stołowej Pokoy jeden, do którego drzwi na zawiasach z Zamkiem w tym Pokoju okien dwa tasłowych w ołow oprawnych, Piec z kahlów zielonych. Posaczha w kostkę dębową woskowana, Połap z tarcic. Po

prawey ręce Garderoba, do ktorey drzwi oprawne. Ex opposito (sic!) tey Garderoby Pokoy drugi do ktorego drzwi stolarską robotą podwoyne z Zamkiem, w nim kominek murowany. Podłoga y Połap z tarcic, okien trzy taslowych w ołow oprawnych. Piec zielony kahlowy. Z tego Pokoju druga garderoba, drzwi na zawiasach z Zamkiem zelaznym, Połap y Podłoga z tarcic, z tey Garderoby Drzwi dwoie, z ktorych iedne idą na skryte miejsce, drugimi wrociwszy się do Pokoju; Drugi Pokoy poboczny, do ktorego drzwi podwoyne na zawiasach żelaznych z zasuwkami zelaznymi takimi z, Podłoga y Połap z tarcic, Piec z kahli zielony. Z tego Pokoju wpzedszy do sieni po lewey ręce Drzwi stolarską robotą na Zawiasach zelaznych, z zaszczepką y skoblami. W sieniach drzwi do Piecow na Zawiasach zelaznych. Ten Budynek pobity gontami. Podle tego Budynku skarbiec murowany wyzniosły nad Pokoje o dwoch Piętrach na spodzie do Skarbcu drzwi dębowe o Sztbach Dwudziestu y iedney Szynalami duzymi //Аркуи 2// duzymi poprzybijanemi, u ktorego okien dwie w kraty zelazne. Na drugim piętrze Pomieszkanie, do ktorego z obu stron schody do Gory z Przygankiem y Altanką (sic!) z tarcic o oknie jednym. Do tey Altanki drzwi dwoie od Podworza na Zawiasach, wchodząc do niey Izba do ktorey drzwi na zawiasach. W tey izbie podłoga y Połap z Tarcic, okien dwoie w ołow oprawnych. Ten skarbiec pokryty gontami. Przy tym że Skarbcu Budynek przybudowany, do ktorego od Podworza Drzwi o iedney zawiasie żelazney, po prawey ręce z Sieni Izba do niey drzwi na zawiasach, Piec z kahlow biały z kominkiem murowanym Podłoga y Połap z Tarcic. Ex opposito (sic!) tey Izby, Izba druga Drzwi do niey na Zawiasach. Okien dwoje w ołow oprawnych, do ktorych okiennice na zawiasach zelaznych. W sieniach nade drzwiami okno iedno z Ogrodka sieni. Loch duzy murowany ze schodami na doł, a z wierzchu przed schodami drzwi na Biegunach z zaszczepką y skoblami zelaznymi, u tego Lochu okien dwoje: jedno od Dziedzincza a drugie na tył z kratami zelaznymi. Loch pod Cerkwią na tym że Dziedzinczu do ktorego drzwi dębowe z zawiasami zelaznymi. Na tym że Dziedzinczu Palac Pruską robotą nieskonczony, ktory za skonczaniem opiszę się.

Za Mostem od Przyjazdu do Zamku Spichlerz z wystawą pod iednym nakryciem z drzewa okrągłego sosnowego o drzwiach dwoch, u ktorych zawiasy zelazne z Skoblami żelaznymi. Ten Spichlerz przegrodzony, gontami pobity, w iednym przegrodzeniu sąsiękow trzy, w drugim Pięc, z podłogą y Powalą z Tarcic y gorą niezamczysto. Za tym Spichlerzem przez drogę Staynia duża, do ktorey wrot dwoje na biegunach, także Fortka ze skoblem y zaszczepką zelaznymi. We Szrodku tey Stayni przegrod siedm z drabinami, Złobami, Tasłami. Tamże Komor trzy z zamknięciem. Ta staynia z drzewa tartego gontami pobita.

[...]

ЦДІАК України. – КМФ-15, оп. 3, спр. 118.

-
- ¹ Рычков П.А. Дорогами Южной Ровенщины. – М., 1989. – С. 18.
- ² Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1994. – Т. 5 [województwo wołyńskie]. – С. 173.
- ³ Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР / Гл. ред. Г.Н. Логвин. – К., 1985. – Т. 3. – С. 312.
- ⁴ Лесик О.В. Замки та монастирі України. – Львів, 1993. – С. 33.
- ⁵ Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі ЦДІАК України). – КМФ. 15, оп. 3, спр. 118, арк. 2.
- ⁶ Рычков П.А. Указ. соч. – М., 1989. – С. 19.
- ⁷ Там само. – С. 20.
- ⁸ ЦДІАК України. – Ф. 25, оп. 1, спр. 439, арк. 73-87 зв.
- ⁹ Там само. – Арк. 78 зв.
- ¹⁰ Там само. – Арк. 81 зв.
- ¹¹ Там само. – КМФ. 15, оп. 3, спр. 118.
- ¹² Там само. – Арк. 3-3 зв.
- ¹³ Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S.J. / Wydany przez Jana Nep. Bobrowicza. – Lipsko, 1841. – Т. 7. – С. 178.
- ¹⁴ Там само. – С. 230.
- ¹⁵ Там само. – С. 231.
- ¹⁶ Там само. – С. 236.
- ¹⁷ Рычков П.А. Указ. соч. – С. 19.
- ¹⁸ ЦДІАК України. – Ф. 25, оп. 1, спр. 439, арк. 73 зв.
- ¹⁹ Там само. – КМФ. 15, оп. 3, спр. 118, арк. 1.
- ²⁰ Там само. – Арк. 1 зв.
- ²¹ Там само. – Арк. 2.
- ²² Там само. – Ф. 25, оп. 1, спр. 439, арк. 73 зв.
- ²³ Там само.
- ²⁴ Там само. – Арк. 74.

А.О. Добролюбский (Одесса, Украина)
**ГДЕ И КОГДА БЫЛИ ДЖИНЕСТРА С КАЧИБЕЕМ?
 И ГДЕ ЖЕ ТОГДА БЫЛ ХАДЖИБЕЙ?**

Историкам Одессы хорошо известно, что локализация, эпонимика и датировка и культурная атрибуция Качибей-Хаджибей всегда вызывала «ученые» и даже «высоколобые» споры и столкновения, принимавшие порой острые национально-озабоченные формы. Эти споры, часто основанные на источниковедческих подтасовках, создавали и продолжают создавать исключительную историографическую неразбериху. Между тем локализация Джинестры вообще не имеет подобной историографии. Видимо, Джинестра никого не раздражала. Тем более что в Одессе, которая была основана неаполитанцем де Рибасом «вдали Италии